

GEEN EENHEID

Hotze Rullmann

De Nederlandse determinator *geen* heeft een aantal semantische eigenschappen die uitsluitend verklaard kunnen worden met behulp van lexicale decompositie. Oppervlakkig gezien is *geen* weliswaar een eenheid, maar in semantisch opzicht bestaat het uit twee delen: de negatie *niet* plus een indefiniete determinator.

Een belangrijk argument voor lexicale decompositie van *geen* is het feit (opgemerkt door Bech 1955/57, §80) dat een hulpwerkwoord in een verbaal cluster in het bereik kan liggen van één van de twee delen waaruit *geen* is opgebouwd, de negatie, maar tegelijkertijd een groter bereik kan hebben dan het andere deel, de indefiniete determinator. In veel gevallen is dit echter niet direct aantoonbaar (wat Bech zich niet lijkt te realiseren). Neem bijvoorbeeld de volgende zin:

- (1) Ze mogen geen verpleegkundige ontslaan.
  - a. Het is hun toegestaan geen verpleegkundige te ontslaan.
  - b. Voor geen verpleegkundige x geldt: het is hun toegestaan x te ontslaan.
  - c. Het is hun niet toegestaan een verpleegkundige te ontslaan.

Het is oncontroversieel dat *geen verpleegkundige* zowel klein bereik als groot bereik kan hebben ten opzichte van *mogen*. Deze twee lezingen zijn geparafraseerd in (a) en (b). Voor een eventuele derde lezing (c), waarin *geen* opgesplitst wordt in twee delen, *niet* en *een*, valt op grond van dit specifieke voorbeeld geen bewijs te leveren. (b) en (c) zijn namelijk equivalent. Soms kan het bestaan van een lezing met lexicale decompositie echter wel degelijk worden aangetoond. Eén zo'n geval betreft het modale werkwoord *hoeven*, de negatief-polaire alternant van *moeten*:

- (2) Ze hoeven geen verpleegkundige te ontslaan.
  - a. Het is noodzakelijk dat ze geen verpleegkundige ontslaan.
  - b. Voor geen verpleegkundige x geldt: het is noodzakelijk dat ze x ontslaan.
  - c. Het is niet noodzakelijk dat ze een verpleegkundige ontslaan.

Voor zin (2) is de klein-bereik lezing (a) uitgesloten, aangezien *hoeven* daar niet in het bereik van een neerwaarts monotone functie staat. De groot-bereik lezing (b) is wel mogelijk, maar is zeker niet de meest voor de hand liggende interpretatie van de zin. Dat is namelijk (c), waar *hoeven* bereik heeft tussen *niet* en *een*. Het verschil tussen (b) en (c) wordt duidelijk als we ons bedenken dat het zeer wel mogelijk is dat de noodzaak bestaat een verpleegkundige te ontslaan, zonder dat er een verpleegkundige is voor wie geldt dat het noodzakelijk is dat juist zij ontslagen wordt. Een ander geval zijn zinnen met intensionele werkwoorden. Voor (3) vinden we naast de klein-bereik lezing (a) en de groot-bereik lezing (b), een derde lezing (c) met lexicale decompositie van *geen*:

- (3) Zij mogen geen eenhoorn zoeken.
 a. Het is hun toegestaan geen eenhoorn te zoeken.
 b. Voor geen eenhoorn x geldt: het is hun toegestaan x te zoeken.
 c. Het is hun niet toegestaan een eenhoorn te zoeken.

(c) is ook hier de meest aannemelijk interpretatie van de zin. (a) en (b) hebben beide uiterst zwakke waarheidscondities. (a) zegt alleen maar dat zij niet verplicht zijn om een eenhoorn te zoeken, terwijl (b) al waar gemaakt wordt door het niet-bestaan van eenhoorns. Een derde geval dat ik wil noemen zijn zinnen zoals (4) waarin de NP met *geen* predikatief gebruikt is. Verreweg de meest voor de hand liggende interpretatie is weer (c). De lezing met klein bereik (a) is mogelijk maar niet waarschijnlijk, terwijl de groot-bereik lezing (b) niet eens zinvol te noemen is.

- (4) Je kunt hem geen genie noemen.
 a. Het is mogelijk hem geen genie te noemen.
 b. Voor geen genie x geldt: het is mogelijk hem x te noemen.
 c. Het is niet mogelijk hem een genie te noemen.

Een tweede argument voor lexicale decompositie van *geen* heeft ook betrekking op een element dat bereik kan hebben tussen de twee delen waaruit *geen* is opgebouwd. Ditmaal gaat het om het subject. Voor veel sprekers van (dialecten van) het Nederlands kan een zinsinterne negatie bereik hebben over een universeel kwantificerend subject, zodat (5a) een lezing heeft die equivalent is aan (5b):

- (5) a. Iedereen is niet geniaal.
 b. Niet iedereen is geniaal.

Deze lezing gaat gepaard met een speciale intonatie: klemtoon op het subject gevolgd door een dalende toonhoogte met aan het eind van de zin weer een korte stijging. Met dezelfde intonatie is ook de interpretatie (6b) mogelijk voor zin (6a) (Jacobs (1980)):

- (6) a. Iedereen is geen genie.
 b. Niet iedereen is een genie.

De noodzaak voor decompositie van *geen* blijkt tenslotte ook uit (7a):

- (7) a. Hij heeft geen auto of zelfs maar een fiets.
 b. Hij heeft niet [_{NP} [_{NP} een auto] of [_{NP} zelfs maar een fiets]].
 c. *Hij heeft zelfs maar een fiets of geen auto.

Zoals de negatief polaire uitdrukking *zelfs maar* in het tweede disjunct laat zien, moet de negatie die besloten is in *geen* bereik hebben over beide leden van de disjunctie. Dit betekent dat (7a) geanalyseerd moet worden als (7b), waar de samenstellende

delen van *geen* — *niet* en *een* — van elkaar gescheiden zijn door twee NP-grenzen. Merk op dat verwisseling van de disjuncten niet mogelijk is.

Bovenstaande argumenten zijn van een meer algemeen theoretisch belang omdat decompositie van *geen* in strijd is met de lexicalistische hypothese, een van de grondslagen van de meeste moderne syntactische theorieën. Hoewel het goed is om zoveel mogelijk vast te houden aan de lexicalistische hypothese, valt er niet aan te ontkomen in dit geval een uitzondering te maken. Wellicht de eenvoudigste (maar vast niet de enige) manier om de hier besproken feiten te verklaren is in termen van incorporatie van de negatie in de indefiniete determinator (Klima (1964)):

(8) *niet Det_{indef} ⇒ geen*

Hierbij is *Det_{indef}* ofwel *een* (voor enkelvoudige telbare naamwoorden) ofwel $\emptyset$ (voor niet-telbare en meervoudige naamwoorden). Incorporatie van *niet* is alleen toegestaan wanneer de negatie direct links van de determinator staat. Wanneer incorporatie mogelijk is, is dit in het standaard Nederlands ook verplicht, hoewel deze verplichting minder sterk lijkt te zijn wanneer *niet* en de determinator geen clause mates zijn:

(9) a. *Ze ontslaan niet $\emptyset$ verpleegkundigen/een verpleegkundige.
b. ?Ze willen niet [$\emptyset$ verpleegkundigen/een verpleegkundige ontslaan].

Incorporatie van *niet* vindt plaats (of althans, kan plaatsvinden) op een betrekkelijk oppervlakkig niveau van representatie. In de structuur die de input is voor semantische interpretatie ('logische vorm') kunnen *niet* en *Det_{indef}* van elkaar gescheiden zijn door tussenliggende operatoren zoals kwantoren en modale werkwoorden. Incorporatie wordt wel geblokkeerd door lexicaal materiaal dat 'aan de oppervlakte' tussen *niet* en *Det_{indef}* ligt. Dit kan bijvoorbeeld een prepositie zijn, zoals in (10a). (10b) heeft daarom ook geen lezing die equivalent is aan (10a):

(10) a. Zij mogen niet naar een eenhoorn zoeken.
b. ?*Zij mogen naar geen eenhoorn zoeken.

Er bestaat trouwens nogal wat variatie wat betreft de acceptabiliteit van dergelijke zinnen (zie *ANS*, p. 898). *Niet* en *Det_{indef}* kunnen ook van elkaar gescheiden zijn ten gevolge van extrapositie van het infinitiefcomplement. (11b) is de onderliggende structuur van (11a). Bij extrapositie zoals in (12a) scheidt het werkwoord de negatie van de indefiniete determinator en is incorporatie niet meer mogelijk. (12b) heeft alleen de klein-bereik lezing en is afgeleid van (12c) waarin de negatie deel uitmaakt van de infinitiefzin:

(11) a. Zij hebben geen eenhoorns beloofd te zoeken.
b. Zij hebben niet [_{NP} [_{Det} $\emptyset$] eenhoorns] beloofd te zoeken.

- (12) a. Zij hebben niet beloofd [[_{NP} [_{Det}∅] eenhoorns] te zoeken].
 b. Zij hebben beloofd [geen eenhoorns te zoeken].
 c. Zij hebben beloofd [niet [_{NP} [_{Det}∅] eenhoorns] te zoeken].
- (13) a. [[_{NP} [_{Det}∅] eenhoorns] te zoeken] hebben zij niet beloofd.
 b. [Geen eenhoorns te zoeken] hebben zij beloofd.
 c. [Niet [_{NP} [_{Det}∅] eenhoorns] te zoeken] hebben zij beloofd.

(13) laat zien dat de situatie bij topicalisatie volkomen parallel is.

Een incorporatieregel zoals (8) kan ook van nut zijn bij het verklaren van een type uitdrukking dat wellicht niet tot de standaardtaal behoort, maar dat regelmatig kan worden opgevangen door wie zijn oor goed te luisteren legt:

- (14) Ze hebben geen verpleegkundigen genoeg.
 (15) Ze hebben niet [_{NP} genoeg verpleegkundigen].

De logische structuur van (14) is zoiets als (15). Nu is *genoeg* een determinator die zowel voor als achter het naamwoord kan staan (zie (16)) en dus is ook (17a) mogelijk. Voor sommige sprekers wordt dit dan blijkbaar gereanalyseerd als (17b), wellicht omdat determinatoren in het Nederlands gewoonlijk links van het naamwoord staan, zodat een lege determinator wordt toegevoegd om de structuur van de NP te regulariseren. Incorporatie van *niet* resulteert dan in (14).

- (16) Ze hebben genoeg verpleegkundigen/verpleegkundigen genoeg.
 (17) a. Ze hebben niet [_{NP} verpleegkundigen genoeg].
 b. Ze hebben niet [_{NP} [_{Det}∅] verpleegkundigen genoeg].

Met dank aan Jack Hoeksema, Henny Klein, Víctor Sánchez Valencia, Henriëtte de Swart en Ton van der Wouden voor commentaar.

Bibliografie

- Bech, Gunnar (1955/57). *Studien über das deutsche Verbum infinitum*. 2., unveränderte Auflage, Niemeyer Verlag, Tübingen, 1983.
 Jacobs, Joachim (1980). 'Lexical decomposition in Montague-grammar.' *Theoretical Linguistics* 7, pp. 121-136.
 Klima, Edward S. (1964). 'Negation in English.' In Jerry A. Fodor and Jerrold J. Katz (eds.) *The Structure of Language*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.

*Vakgroep Nederlands RUG
 Postbus 716
 9700 AS Groningen
 email: rullmann@let.rug.nl*